

A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ FÜZŐDŐ JOG, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TISZTESSÉGES IGAZSÁGÜGYI SZAKÉRTŐI ELJÁRÁSRA

1. Bevezetés

A tisztességes eljáráshoz való jog (*right to a fair trial*) a jogállamiság elvének processzuális, eljárás-specifikus kifejeződése, olyan általános elvárás, amelynek pontos tartalmát az elmúlt évtizedekben az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) és a jogállami alkotmánybíróságok munkálták ki döntéseikben. Ebből következően a tisztességes eljáráshoz való jog számos részjogosítványt vagy részkövetelményt foglal magában, ezek kimerítő felsorolása ugyanakkor lehetetlen, hiszen mind a szakirodalomban, mind a jogalkalmazásban rendre újabb és újabb elvárások fogalmazódnak meg többnyire egyedi ügyekben bekövetkezett konkrét jogsérelmek mentén. A tisztességes eljáráshoz fűződő jog tehát egyszersmind folyamatosan fejlődő és bővülő absztrakt követelmény is a jogállami bírósági és hatósági eljárásokkal szemben, melyet azonban nem csupán az EJEB-nek és az alkotmánybíróságoknak, hanem az alacsonyabb szinten működő alkotmányos intézményeknek is közvetlenül érvényre kellene juttatniuk, hiszen az alapjogok garantálása – így az eljárás tisztességessége – egyetlen esetben sem függetleníthető az ügyek tételes jog alapján történő elbírálásától.

A tisztességes eljáráshoz való jog legfőbb forrása az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE, Egyezmény), melyet az Európa Tanács 1950-ben fogadott el. A dokumentum 6. cikke úgy rendelkezik, hogy „mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottsá-

gát illetően”. Ennél részletesebb útmutatást arra nézve, hogy mit is jelent a tisztességes tárgyalás követelménye, az Egyezmény nem tartalmaz. A jogállami alkotmányok hasonlóan lakonikus megfogalmazásúak. A német alaptörvény például csupán annyit szögez le, hogy a törvényhozást az alkotmányos rend, a végrehajtó hatalmat és az igazságszolgáltatást a jog és az igazságszolgáltatás köti.¹ A német szövetségi alkotmánybíróság igen gyakran hivatkozik még ezzel összefüggésben az alapvető szabadságjogokra, a német alaptörvény 1. cikkének (1) bekezdésére, amely az emberi méltósághoz fűződő sérthetetlen alapjogot deklarálja, továbbá a 2. cikk (1) bekezdésére, amely szerint mindenkinek joga van személyisége szabad kibontakoztatásához, feltéve, hogy nem sérti mások jogait, az alkotmányos rendet vagy az erkölcsi törvényt.² Elvértve, és főként a német tartományi alkotmánybíróságok gyakorlatában olyan döntésekkel is találkozhatunk, amelyek a tisztességes eljáráshoz fűződő jogot a jóhiszeműség és tisztesség követelményéből vezetik le.³

A magyar Alaptörvény – német megfelelőjével összehasonlítva – jóval egyértelműbben fogalmaz, amikor XXVIII. cikkének (1) bekezdésében az Emberi Jogok Európai Egyezményével összhangban kifejezetten úgy rendelkezik, hogy „mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el”. A hazai jogrend specifikumaként értékelhető, hogy a tisztességes eljáráshoz fűződő jog nem csupán Alaptörvényünkben jelenik meg, hanem a jogforrási hierarchia alacsonyabb szintjén, az eljárásjogi kódexekben is találkozhatunk vele.⁴

1 Lásd a Grundgesetz (GG) 20. cikk (3) bekezdését, amely így szól: „Die Gesetzgebung ist an die verfassungsmäßige Ordnung, die vollziehende Gewalt und die Rechtsprechung sind an Gesetz und Recht gebunden. A fenti fordítás dr. Arató Balázstól származik.

2 A hivatkozásokkal kapcsolatban lásd a Németországi Szövetségi Alkotmánybíróság 2011. december 7-én kelt 2 BvR 2500/09. számú határozatát, vagy a 2003. november 5-én kelt 2 BvR 1243/03. számú határozatot.

3 Lásd például a Kölni Alkotmánybíróság 2019. október 5-én kelt 6 K 693/17. számú határozatát.

4 Lásd például a Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény

Az alábbiakban azt tekintem át, hogy az EJEB és a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában a tisztességes eljáráshoz fűződő jognak milyen részjogosítványai, más szemszögből: milyen részkövetelményei kristályosodtak ki, és ezek közül melyek érintik, illetőleg érinthetik az igazságügyi szakértők polgári perekben történő eljárását. Ez utóbbi kérdéskör részletesebb vizsgálata azért is indokolt, mert a polgári eljárásokban a bíróságok igen gyakran támaszkodnak igazságügyi szakértőkre, és az ítékezés alapjául nem ritkán maguk a szakvélemények szolgálnak. Éppen ezért célszerű áttekinteni, hogy a tisztességes eljáráshoz fűződő jog eddig kikristályosodott részjogosítványaiából milyen követelmények vezethetők le az igazságügyi szakértők eljárásával szemben, és milyen új, speciális részjogosítványok megfogalmazása indokolt annak érdekében, hogy a polgári eljárás részét képező szakértői eljárás is tisztességes, tehát jogállami legyen. Előjáróban megállapítható, hogy sem az EJEB, sem az Alkotmánybíróság nem foglalkozott eddig kifejezetten a tisztességes szakértői eljárás követelményeivel, az igazságügyi szakértők polgári ügyekben tapasztalható előtérbe kerülése azonban álláspontom szerint indokoltá teszi az ilyen irányú vizsgálatot, miként azt a lentebb elemzett jogeset is jól példázza.

Végző soron azokat az általánosítható, absztrakt minimumelvárásokat keresem és igyekszem csokorba szedni, amelyek hiányában tisztességes polgári, azon belül pedig tisztességes szakértői eljárásról egyáltalán nem is beszélhetünk, mert az fogalmilag kizárt.

bevezető mondatát, amely szerint «az Országgyűlés a magyar perjogi hagyományokra és az európai jogfejlődés vívmányaira építő, a felek felelős pervitelén és a bíróság aktív pervezetésén alapuló, a koncentrált per feltételeit biztosító szabályozás megteremtése céljából, a polgárok szolgálatát biztosító, a közjónak és a józan észnek megfelelő jogalkalmazás eszméjétől vezérelve, *a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése* és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása érdekében az Alaptörvény 25. cikk (2) bekezdése végrehajtására a következő törvényt alkotja:”.

2. A tisztességes polgári eljárás processzuális követelményei az EJEB gyakorlatában

Az EJEB szerint a tisztességes eljáráshoz való jogot, ahogyan azt a 6. cikk 1. bekezdése biztosítja, a jogállamiság elvének fényében kell értelmezni, amely megköveteli, hogy olyan hatékony bírói jogorvoslat álljon a peres felek rendelkezésére, amely lehetővé teszi polgári jogaik érvényre juttatását.⁵ Ebből is levezethetően az EJEB a tisztességes eljáráshoz fűződő jog kiemelt fontosságú részjogosítványként kezeli a bírósághoz való jogot, amelyet a hozzáférés jogaként is szokás emlegetni, és amely azt szavatolja, hogy polgári ügyekben is legyen tényleges és hatékony lehetőség a bíróság előtti eljárás megindítására. Az EJEB gyakorlatában ez nem tekinthető abszolút jognak, de kizárólag olyan mértékű korlátozás megengedett, amely indokolt (legitim céllal bír), és amely nem vonja el magának a jognak a lényegét.⁶ Megjegyzendő, hogy az EJEB a tisztességes eljáráshoz fűződő jog körében nem csupán processzuális követelményeket támaszt, hanem a bíróságok szervezetrendszerével szemben is megfogalmaz alapvető elvárásokat, ezek részletezésétől azonban jelen tanulmány céljára figyelemmel eltekintek, és csupán az eljárásjogi szempontból is jelentős pártatlansági követelmény releváns összefüggéseire mutatok rá. A pártatlanság meglétét az EJEB által kimunkált zsinórmérték, az ún. kettőst teszt alapján kell megítélni. A szubjektív teszt arra ad választ, hogy a perben eljáró bíró elfogulatlannak tekinthető-e személyes viselkedése alapján, az objektív teszt pedig annak megállapítására szolgál, hogy a bíró viselkedésétől függetlenül vannak-e megállapítható tények, amelyek kétséget ébreszthetnek a pártatlanság tekintetében.⁷ A szubjektív teszt alkalmazásakor a bíró elfogulatlanságát mindaddig vélelmezni kell, amíg nincs bizonyíték az ellenkezőjére, az objektív teszt pedig abból az irányból közelít, hogy a bíróság és összetétele

5 Lásd az EJEB-nek a *Beles és mások kontra Cseh Köztársaság* ügyben 2003. február 12-én meghozott ítéletét.

6 Lásd például ezzel kapcsolatban az EJEB-nek a *Golder kontra Egyesült Királyság* ügyben 1975. február 21-én meghozott ítéletét, vagy a *Philis kontra Görögország* ügyben 1991. augusztus 21-én született ítéletet.

7 Lásd részletesen az EJEB-nek a *Micallef kontra Málta* ügyben 2009. október 15-én meghozott ítéletét.

kizárja-e a pártatlanság legitím megkérdőjelezését. Témánk szempontjából a bírói pártatlanság követelményének az igazságügyi szakértő kirendelésével és szakvéleményének figyelembevételével összefüggésben lehet jelentősége.

Alaptételként szögezte le az EJEB, hogy egy eljárás tisztességessége az eljárás egészének vizsgálatával állapítható meg, és bizonyos feltételek mellett minden, az eljárás tisztességességével kapcsolatos hiányosság orvosolható az eljárás valamely későbbi szakaszában akár egy azonos szintű, akár egy fellebbviteli bíróság által.⁸

Az EJEB a tisztességes eljáráshoz fűződő jog körében kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy a feleknek legyen lehetőségük hatékonyan érvelni ügyük mellett. Ez az alapvető követelmény jóval komplexebb, mint amilyennek első olvasatra tűnik, és számos aspektusa mutatható ki mind az EJEB, mind a jogállami alkotmánybíróságok gyakorlatában.⁹ Legfőbb tartalma, hogy az eljárásban részt vevő feleket megilleti az ügyük szempontjából relevánsnak tartott észrevételek előadásának joga, és a bíróság ezeket az észrevételeket köteles megtárgyalni, megfontolni, más szóval: a bíróság köteles ténylegesen is megvizsgálni a felek által előterjesztett beadványokat, érveket és bizonyítékokat, hiszen a szóban forgó jog csak így lehet hatékony.¹⁰ Szűkebb témánk szempontjából az igazságügyi szakértői véleményre vonatkozó észrevételek előterjesztésének joga, illetőleg a fél által benyújtott, az igazságügyi szakértői véleménnyel szemben aggályokat keltő magánszakértői vélemény megítélése bírhat jelentőséggel.

A *Dombo Beheer B. V. kontra Hollandia* ügyben hozott, etalonnak számító ítéletében fogalmazta meg az EJEB a „látszatok teóriáját”. Eszerint az eljárásnak nem csupán tisztességesnek kell lennie, hanem annak is kell látszania, vagyis az Egyezmény 6. cikk 1. bekezdésében rögzített követelmény kizárólag akkor teljesül, ha az eljárás nyilvánvalóan tisztességes. Mindezt a nyilvánosság részéről a tisztességes igazságszolgáltatással szemben tapasztalható fokozott érzékenység is megköveteli. Ezután az

8 Lásd például az EJEB-nek a *di Stefano kontra Olaszország* ügyben 2012. június 7-én meghozott ítéletét.

9 Lásd ezzel kapcsolatban az EJEB-nek a *H. kontra Belgium* ügyben 1987. november 30-án meghozott ítéletét.

10 E követelménnyel kapcsolatban lásd például az EJEB-nek a *Perez kontra Franciaország* ügyben 2004. február 12-én meghozott ítéletét.

EJEB számos egyéb döntésében is jelentőséget tulajdonított a látszatnak, ugyanakkor több ízben hangsúlyozta, hogy az eljárás tisztességessége szempontjából nem a felek ezzel kapcsolatos előadása vagy érzülete irányadó, hanem kizárólag objektív mérlegelés alapján lehet állást foglalni abban kérdésben, hogy tisztességes volt-e az eljárás, avagy sem.

Az EJEB alapvetően elismeri azt a jogot, hogy az Egyezményben részes államok maguk állapítsák meg az igényérvényesítésre vagy jogorvoslatra irányuló kérelmek benyújtásának szabályait, ugyanakkor követelményként fogalmazza meg, hogy ezeknek mindenkor az igazságszolgáltatás megfelelő működését és a jogbiztonsággal való összhangot kell szolgálniuk.

AZ EJEB az Egyezményben részes államok bíróságait érintő hatáskörét fekteti le több eseti döntésében, amikor is úgy fogalmaz, hogy nem feladata foglalkozni a nemzeti bíróságok által állítólag elkövetett ténybeli vagy jogi hibákkal, kivéve és amennyiben ezek a hibák nyilvánvalók és sértették az Egyezmény által védett jogokat és szabadságokat.¹¹ Ebből az is következik, hogy az EJEB alapvetően nem vitathatja a nemzeti bíróságok által a tényállás feltárása körében tett megállapításokat, kivéve, ha azok kirívóan és nyilvánvalóan önkényesek. Az igazságügyi szakértői vélemény a polgári perben fontos eszköze lehet a tényállás feltárásának és a bizonyításnak, ezért adott esetben az eljárás tisztességessége szempontjából vizsgálat tárgyát képezheti a szakértői vélemény beszerzésének módja, de akár magának a szakértőnek az eljárása is bizonyos garanciák szemszögéből.

Főszabály szerint az EJEB-nek a hazai jog értelmezésére sincs hatásköre, miként a bizonyítékok értékelésébe, elfogadhatóságuk vizsgálatába sem bocsátkozhat. Ez utóbbi különösen érdekes korlát, melyet célszerű közelebről górcső alá venni, különös tekintettel arra is, hogy a jogállami alkotmánybíróságok is állást foglaltak ebben a kérdésben saját hatáskörüket illetően. Az EJEB megítélése szerint az Egyezmény 6. cikkének 1. bekezdése kizárólag a bizonyítékok eljárási szinten történő kezelésére ad lehetőséget. A kettő között nagyon keskeny határmezsgye húzódik, hiszen adott esetben annak megállapítása, hogy a nemzeti bíróság valamely bizonyítékkal a tisztességes eljárás követelményébe ütköző módon bánt, vagyis például azt súlyos fogyatékosága ellenére figyelembe vette, szükségképpen valamiféle,

11 Lásd például a *García Ruiz kontra Spanyolország* ügyet.

az EJEB-től egyébként távol álló felülmérlegelést fog eredményezni. Nem is annyira a pusztán jogsérelmet megállapító EJEB, hanem sokkal inkább a kasszációs jogkörrel felruházott jogállami alkotmánybíróság válhat ezáltal önkéntelenül, de nézetem szerint aligha helyteleníthetően superbírósággá. A későbbiekben ezzel részletesebben is foglalkozunk.

Az Egyezmény 6. cikkének 1. bekezdése tehát főszabály szerint nem arra jogosítja fel az EJEB-et, hogy megkérdőjelezze a polgári jogi jogvita kimenetelének érdemi tisztességességét, hanem arra, hogy eljárásjogi garanciák érvényesülése szempontjából vegye górcső alá a lefolytatott eljárást, ideértve akár az igazságügyi szakértőt is. Az évek alatt erre egzakt szempontrendszer kristályosodott ki, melynek alkalmazása során az EJEB azt vizsgálja, hogy a kérelmezőnek kontradiktórius eljárásban volt-e része; hogy az eljárás különböző szakaszaiban képes volt-e előterjeszteni az ügy szempontjából általa relevánsnak tartott érveket és bizonyítékokat; hogy lehetősége volt-e hatékonyan vitatni az ellenérdekű fél által előterjesztett érveket és bizonyítékokat; hogy minden érvét, amely objektívan szemlélve releváns volt az ügy megoldása szempontjából, megfelelően meghallgatták és megvizsgálták-e a bíróságok; hogy a támadott döntés ténybeli és jogi indokait végül ismertették-e; és hogy ennek megfelelően az eljárás egésze tisztességes volt-e.¹²

Az EJEB számos ítéletében rámutatott, hogy a tisztességes tárgyalás fogalmába beleértendő az eljárás kontradiktórius jellege, amely akkor sem szenvedhet csorbát, ha alapvető érdek fűződik az eljárás mielőbbi befejezéséhez. A kontradiktórius eljáráshoz való jog tartalma általánosságban akként ragadható meg, hogy a feleknek legyen lehetőségük a bíróság döntésének befolyásolása céljából előterjesztett bizonyítékok és észrevételek tényleges megismerésére és azokhoz megjegyzéseket fűzhessenek.¹³ Az évek során a kontradiktórius eljáráshoz fűződő jognak számos részjogosítványa kristályosodott ki. Így például követelmény, hogy a félnek ne csupán a bíróság előtt fekvő bizonyítékok megismerésére legyen lehetősége, hanem arra is, hogy azokra megfelelő formában és megfelelő időn belül észrevételeket

12 Az EJEB ezt ebben a formában *García Ruiz kontra Spanyolország* ügyben mondtak először 1999. január 21-én.

13 Lásd például az EJEB-nek a *Ruiz-Mateos kontra Spanyolország* ügyben kifejtett álláspontját.

tehessen, mégpedig a bizonyítékok léte, tartalma és valódisága tekintetében is.¹⁴ Más szemszögből mindez azt is jelenti, hogy a félnek lehetőséget kell kapnia arra, hogy a perben minden olyan bizonyítékot ismertessen, amely szükséges lehet igényérvényesítése sikerességéhez. Az EJEB szerint az igazságszolgáltatás működésébe vetett bizalom azon alapszik, hogy a felek tudják, lehetőség van kifejezni álláspontjukat az ügy összes irata kapcsán, ideértve természetesen azokat is, amelyeket a bíróság hivatalból szerzett be.¹⁵

A tisztességes eljáráshoz való jog a fegyveregyenlőség elvét is magában foglalja. A *Feldbrugge kontra Hollandia* ügyben mondta ki elvi éll az EJEB, hogy ez a követelmény valójában a felek közötti méltányos egyensúlyt jelenti. A testület gyakorlatában mutatkozik némi átfedés a kontradiktórius eljáráshoz való jog és a fegyveregyenlőség elve között, hiszen ez utóbbi is magában foglalja azt a követelményt, hogy mindegyik félnek elfogadható lehetőséget kell biztosítani ügye előadására és bizonyítékai előterjesztésére. A különbség abban áll, hogy a fegyveregyenlőség elve mindezt olyan módon követeli meg, hogy egyik fél se kerüljön a másik félhez képest érdemben hátrányosabb helyzetbe. A legszemléletesebben maga az EJEB határolja el egymástól a tisztességes eljáráshoz való jog két fontos részjogosítványát, amikor leszögezi, hogy ha a bíróságnak benyújtott észrevételeket nem közlik egyik féllel sem, akkor nem a fegyveregyenlőség elve sérül, hanem az eljárás tágabb értelemben vett tisztességessége.¹⁶ További lényeges követelményeket fogalmazott meg az EJEB a bizonyítékok kezelése körében, jóllehet az Egyezmény erről teljes egészében hallgat.

Kiindulásul le kell szögezni, hogy a bizonyíték elfogadhatósága és értékelésének módja elsődlegesen a nemzeti bíróságra tartozó kérdés. Ehhez képest ugyanakkor egyértelműen megállapítható az EJEB hatásköre arra nézve, hogy az eljárás egésze tisztességes volt-e, beleértve azt is, ahogyan a bizonyítékokat (például az igazságügyi szakértői véleményt) beszerezték.¹⁷ Fentebb már utaltunk rá, hogy ebből következően mégiscsak előfordulhat

14 Lásd például az *Immeubles Groupe Kasser kontra Franciaország* ügyet, de számos más ítélet is említhető lenne.

15 Lásd ezzel kapcsolatban a *K. S. kontra Finnország* ügyet.

16 Lásd a *Niederöst-Huber kontra Svájc* ügyben hozott ítéletet.

17 Lásd például az *Elsholz kontra Németország* ügyet.

olyan eset, amikor az EJEB vagy a jogállami alkotmánybíróság valamely bizonyíték értékelésére kényszerül a tisztességes eljáráshoz fűződő jog speciális szemszögéből, vagyis arra tekintve kulcskérdésként, hogy a polgári perben a tisztességes tárgyalást biztosító módon terjesztették-e elő a bizonyítékot. Viszonylag gyakoriak a szakértői eljárással kapcsolatos panaszok, így az EJEB e tekintetben is egységes elveket dolgozott ki, alaptételként rögzítve, hogy a szakértő semlegességének hiánya, összekapcsolva az eljárásban betöltött pozíciójával és szerepével, az egyik fél javára billentheti a mérleg nyelvét az eljárásban, ami összeegyeztethetetlen a fegyveregyenlőség elvével.

A tisztességes eljáráshoz fűződő jog az EJEB gyakorlata szerint magában foglalja a bíróságok indokolási kötelezettségét is, hiszen a megfelelően indokolt bírói döntés azt mutatja meg a feleknek, hogy ügyüket valóban megtárgyalták. Az EJEB természetesen nem vitatja el a nemzeti bíróságok azon a jogát, hogy bizonyos keretek között szabadon mérlegelhetnek, de követelményül szabja, hogy döntéseik indokolásával igazolják lépéseiket. Ebből az érdemi indokolás kötelezettsége is következik, mert csak így válnak képessé a felek arra, hogy hatékonyan éljenek a rendelkezésükre álló jogorvoslati lehetőségekkel. Nem teljesíti ezt a követelményt az olyan bírói ítélet, amely alátámasztatlan, sommás kijelentéseket tartalmaz, lényeges körülményeket hagy értékeletlenül, avagy csupán annyit rögzít, hogy a fél igénye vagy jogorvoslati kérelme nem alapos. Mindebből nem következik, hogy a bíróságnak minden évrre részletes választ kellene adnia, az azonban elvárás, hogy az ügy körülményeinek fényében az ítélet minden szempontból alátámasztott legyen.¹⁸ Végül ebben a körben megköveteli az EJEB azt is, hogy az ítélet egyéni és kifejezett választ adjon a fél minden olyan beadványára, amely döntő jelentőségű az eljárás kimenetele szempontjából.¹⁹ Ebből tehát az is következik, hogy a bíróságot nem csupán abban az esetben terheli indokolási kötelezettség, ha a fogyatékosságban szenvedő szakvéleményt a bizonyítékok köréből kirekeszti, hanem akkor is, ha azt a fél által megfogalmazott aggályok ellenére is ítélezése alapjául fogadja el.

18 Lásd például a *Van de Hurk kontra Hungária* ügyet.

19 Lásd például a *Ruiz Torija kontra Spanyolország* ügyet.

3. A tisztességes polgári eljárás főbb ismérvei a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában

A tisztességes eljáráshoz fűződő jogot az Alaptörvény egyrésztől a hatósági, másrésztől a bírósági eljárásokkal összefüggésben deklarálja.²⁰

Az Alkotmánybíróság iránymutatása szerint a kiindulópont az, hogy a tisztességes eljárás (fair trial) olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek a figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan vagy igazságtalan, avagy nem tisztességes.²¹ A tisztességes eljáráshoz való jog olyan abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye.²²

Az Alkotmánybíróság a tisztességes bírósági eljáráshoz való joggal összefüggésben több döntésében hangsúlyozta, hogy az „Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése egy processzuális alapjogot tartalmaz, amely elsősorban a bírósági eljárással szemben támasztott eljárási garanciák rendszerét jelenti”.²³

Az Alkotmánybíróság több évtizedes ítélkezési gyakorlatát áttekintve megállapítható, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog különösen (de nem kizárólagosan) olyan részjogosítványokat, részkövetelményeket foglal magában, mint a bizonyítás és ellenbizonyítás lehetősége, a fegyverek egyenlőségének elve, a kontradiktórius eljáráshoz, az alapvető eljárásjogi

20 Lásd az Alaptörvény XIV. cikkének (1) bekezdését, mely így szól: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék. A hatóságok törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni.” Lásd továbbá az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdését, amely ekként rendelkezik: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”

21 Lásd például a 6/1998. (III. 11.) AB határozatot.

22 Lásd például a 14/2004. (V. 7.) AB határozatot.

23 Lásd például a 3181/2018. (VI. 8.) AB határozatot.

garanciák érvényesüléséhez, az indokolt bírói döntéshez fűződő jog, a bírói pártatlanság követelménye, vagy a tárgyalás igazságossága. Az élet váratlan eseményei ugyanakkor ezeket a részjogosítványokat bővíthetik, a meglévőket egy-egy konkrét ügyben más megvilágításba helyezhetik.²⁴

Fentebb már említettük, hogy az EJEB és a jogállami alkotmánybíróságok egyaránt tartózkodnak a bizonyítékok felülmérlegelésétől a jogerősen lezárt polgári ügyekben, hiszen a tényállás feltárását és a bizonyítékok értékelését az eljáró rendes bíróságok privilégiumának tekintik, maguk pedig nem egyfajta szuperbíróságként kívánnak fellépni, hanem az emberi és alkotmányos alapjogok érvényesülése szempontjából veszik górcső alá az eljárás egészét, amennyiben annak tisztességességét megkérdőjelező panaszindítvány érkezik hozzájuk. Különösen érdekes mindez akkor, amikor az indítványozó a perbíróság igazságügyi szakértői véleménnyel kapcsolatos eljárását sérelmezi alkotmányjogi panaszában. Igen nehéz ugyanis határvonalat húzni a szakvélemény bíróság általi értékelésének – főszabály szerint meg nem engedett – felülbíralata és a szakvélemény beszerzésének, illetőleg figyelembevételének a tisztességes eljárás követelményeivel való egybevetése között.

Bizonyos esetekben ez az elhatárolás nem is lehetséges, és az Alkotmánybíróságnak olyan kérdésben kell állást foglalnia, amely a fenti logika szerint a perbíróság hatáskörébe tartozna. Ha ugyanis az állapítható meg, hogy ez utóbbi a tisztességes eljárás követelményébe ütköző módon szerzett be vagy használt fel (vett figyelembe) valamely bizonyítékot, akkor ennek kimondásával és a jogerős ítélet ilyen alapon történő megsemmisítésével az Alkotmánybíróság óhatatlanul kilép a fenti keretből, ám ezt kétségkívül a jogállam védelmében, tehát nézetem szerint helyeselhetően teszi.

Érdemes mindenekelőtt megvizsgálni a szakértői véleményekkel, illetőleg a perbeli bizonyítással kapcsolatos alkotmánybírósági gyakorlatot néhány befejezett ügy mentén. Az Alkotmánybíróság a 3035/2021. (II. 10.) számú AB határozatában egyértelművé tette, hogy már az is az indítványozó tisztességes eljáráshoz való jogának megsértését jelenti, ha a

24 Lásd például a tisztességes eljáráshoz fűződő jog érvényesülését a pandémia idején itt: TÓTH J. Zoltán (szerk.): A tisztességes eljáráshoz való jog – kézikönyv a fair trial aspektusaihoz; Wolters Kluwer; 2021.

szakvéleménynek csupán egy részét közlik vele, hiszen ezzel megfosztják a szakvélemény érdemi cáfolatának lehetőségétől.

Ugyancsak tanulságos a 3375/2018. (XII. 5.) számú AB határozat, amellyel az Alkotmánybíróság gyermekek visszavitelével kapcsolatos eljárásban született bírói döntéseket semmisített meg. A testület azt vizsgálta, hogy az indítványozó által megjelölt, a bíróság által lefolytatott bizonyítás körében mutatkozó eljárási hibák összességükben vezethettek-e az eljárás tisztességtelen minőségéhez. Különösen a bizonyítás-felvétel, a bizonyítékok előterjesztése, valamint a bíróság indokolási kötelezettségének teljesítése került ebből a szempontból az Alkotmánybíróság látókörébe. A bírói döntések megsemmisítésének indoka végül az volt, hogy a bíróságok a gyermekek érdekét nem vették kellő súllyal figyelembe, azt nem vizsgálták minden részletre kiterjedően, nem került sor igazságügyi szakértő kirendelésére, és a határozatok indokolása is hiányos volt. Mindezek a körülmények az eljárás tisztességtelenségét eredményezték.

Ugyanehhez az ügyhöz kapcsolódik a 3068/2020. (III. 9.) számú AB határozat is, amely már kifejezetten a szakértői bizonyítás kérdéskörét érinti. Az első alkotmánybírósági határozat nyomán ugyanis a bíróság az új eljárásban igazságügyi szakértőt rendelt ki, de nem engedte meg, hogy az indítványozó kérdéseket intézzon a szakértőhöz, így ismételten alkotmányjogi panasz benyújtására került sor. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a bíróságok nem tettek eleget korábbi határozatának, továbbra sem érvényesítették teljes mértékben a benne foglalt alkotmányos vizsgálati szempontokat. A testület leszögezte, hogy az ügyben nem negyedfokú bíróságként járt el, és nem mérlegelte újra a bizonyítékokat (a bizonyítást), hanem azt vizsgálta meg, hogy az indítványozónak objektíve lehetősége volt-e a bizonyításra, illetve a bizonyítékok előterjesztésére. A határozat végkövetkeztetése és az újabb bírói döntések megsemmisítésének indoka, hogy a bíróságok továbbra sem tettek eleget bizonyítási kötelezettségüknek, mert lefolytatták ugyan a szakértői bizonyítást, ám azt egyetlen kérdésre szűkítették, és ezt meghaladóan az indítványozó számára nem biztosították a szakértőhöz történő kérdésfeltétel jogát. Az Alkotmánybíróság szerint ugyanis a szakértő formális kirendelése nem elegendő ahhoz, hogy egy bírósági eljárásban a tisztességes eljáráshoz való jog maradéktalanul érvényesülhessen. Ehhez az is szükséges, hogy

tartalmilag is lehetőségük legyen a feleknek a bizonyítékok előterjesztésére, vagyis például a szakértőhöz kérdések intézésére. Az Alkotmánybíróság szerint az olyan eljárás, amely ennek nem tesz eleget, sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot. Megjegyzendő, hogy az ügyben született második AB határozathoz öt alkotmánybíró is különvéleményt fűzött, többek között azon az alapon, hogy a bíróságoknak a bizonyításra vonatkozó értékelő tevékenysége nem lehet alkotmányossági vizsgálat tárgya.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az Alkotmánybíróság álláspontja lényegében megegyezik az EJEB-nek a *Mantonavelli kontra Franciaország* ügyben megfogalmazott nézetével, amely szerint összeegyeztethetetlen a tisztességes eljáráshoz fűződő joggal, ha az indítványozók nem tudnak hatékonyan észrevételeket fűzni a szakértői vélemény megállapításaihoz, amely szakértői vélemény a legfőbb, vagyis az ítélet alapjául szolgáló bizonyíték az ügyben.

Végül álljon itt egy közelmúltbeli jogeset, amely a tisztességes eljáráshoz fűződő jog legfontosabb részjogosítványainak konkretizálására, és álláspontom szerint újak megfogalmazására is alkalmas.²⁵

A tényállás szerint a perbíróság egy polgári perben, mely végrendelet érvénytelenségének megállapítására irányult, az egyik fél indítványára igazságügyi forenzikus vegyészszakértőt rendelt ki, mégpedig azt, akit az indítványozó meg is nevezett, és aki országos szinten egyedül volt jogosult a szóban forgó vizsgálatot elvégezni. A kirendelt szakértő az egyetlen eredeti példányban rendelkezésre álló végrendeletet a bíróság pánccelszekerényéből magához vette, majd a szakértői vizsgálat állítólagos elvégzését követően bejelentette, hogy tőle az okiratot ismeretlen tettes ellopta. Ennek ellenére benyújtott szakvéleményét, melyben azt állította, hogy a végrendelet szövegét az örökhatyó aláírását követően nyomtatták a papírra.

A per lényeges mozzanata volt továbbá, hogy az alperesek – egyéb lehetőség hiányában – szakmai alapon is vizsgálatnak vetették alá a benyújtott szakvéleményt, ennek során azonban nélkülözniük kellett az

25 Lásd részletesen a Fővárosi Törvényszék mint elsőfokú bíróság Budapestén, 2020. szeptember hó 1. napján kelt 21.P.25.192/2014/180-II. számú ítéletét, a Fővárosi Ítéltábla Budapestén, 2021. június 29-én kelt 17.Pf.20.784/2020/19-II. számú ítéletét és a Kúria Budapestén, 2022. május 18-án kelt Pfv.II.21.494/2021/7. számú ítéletét.

eredeti végrendeletet, mivel azt a kirendelt igazságügyi szakértő nem adta vissza. Mivel rajta kívül a névjegyzékében nem szerepelt olyan szakértő, aki az általa alkalmazott módszert ismerte, illetőleg alkalmazhatta volna, ezért az alperesek egy, az eljárást ismerő, de igazságügyi szakértőként be nem jegyzett vegyészrt kértek fel eseti szakértőként, továbbá a kirendelt szakértő kompetenciájával határos (azt némiképp át is fedő) területen tevékenykedő igazságügyi írás- és nyomszakértővel vizsgáltatták meg a kirendelt szakértő véleményét. Hangsúlyozandó, hogy a magánszakértőnek pusztán a kirendelt szakértő véleményének vizsgálatára volt lehetőségük, hiszen a vizsgálati tárgy, az eredeti végrendelet nem állt rendelkezésükre, mivel azt a kirendelt szakértő nem szolgáltatta vissza.

Az alperesek által felkért szakértők a kirendelt szakértő szakvéleményével kapcsolatban súlyos szakmai aggályokat, ellentmondásokat, el nem végzett vizsgálatokat, eltérő mérési adatokat észleltek, továbbá arra utaló jeleket detektáltak, hogy valaki a szabályszerűen elkészített végrendeletet utólag megmanipulálta (üres nyomtatással, a tanúk nevének kítakarásával), hogy úgy tűnjön, mintha a végrendelet szövege a végrendelkező névalírást követően került volna a papírra, mintha a végrendelet elve hamisítvány lenne.

A perbíróóság, jóllehet, a per során beszerzett minden más bizonyíték, tehát az írás- és okmányszakértői vizsgálat is, a végrendelet szabályszerű keletkezését támasztotta alá, helyt adott a végrendelet megdöntésében érdekelt fél keresetének, teljes egészében az igazságügyi vegyészszakértő fenti módon készült szakvéleményére alapozva. A másodfokú bíróság ezzel ellentétesen döntött, de sajnos végül a Kúria is az elsőfokú bíróság álláspontját osztotta. A pervesztes fél természetesen alkotmányjogi panasszal élt, amelynek elbírálása jelenleg folyamatban van. Az eset ettől függetlenül alkalmas arra, hogy rajta keresztül világítsunk meg bizonyos, fentebb már érintett elhatárolási kérdéseket. Az alábbiakban kizárólag saját álláspontomat fogalmazom meg, és a prejudikálásnak még a látszatát is kerülni kívánom, hisz az ügy végső eldöntése az Alkotmánybíróóságra, mint egyedül autentikus fórumra vár.

Az ügy kapcsán az indítványozók nyilvánvalóan a tisztességes eljáráshoz való joguk sérelmére alapították alkotmányjogi panaszindítványukat, először is a bizonyításhoz és ellenbizonyításhoz fűződő jog szemszögéből.

A vizsgált perben még ennél is jóval súlyosabb a helyzet állt elő, hiszen az indítványozók nem kapták vissza a szakértőtől a vizsgálati

tárgyat, jóllehet, az eredeti végrendelet lett volna számukra a kétséget kizáró bizonyítás és ellenbizonyítás egyetlen lehetséges kiindulópontja. Ebből következően a perben az indítványozók számára a bizonyítás és ellenbizonyítás objektíve lehetetlenné vált.

Az indítványozók a tisztességes eljáráshoz való jog fontos részjogosítványaként hivatkoznak alkotmányjogi panaszindítványukban a fegyverek egyenlőségének elvére is. A hazai alkotmánybírósági gyakorlat szerint a tisztességes bírósági eljáráshoz való alapjog sérelmét eredményezheti az olyan eljárásjogi vagy anyagi jogi szabály megsértése, amely az eljárás valamelyik szereplője (jellemzően valamelyik fél) számára többletjogosultságot biztosít, vagy őt éppen valamilyen fennálló jogától, vagy jogosultságától fosztja meg olyan kérdések tekintetében, amelyek érdemben befolyásolják, elnehezítik vagy akár el is lehetetlenítik a bizonyítást, megváltoztatva ezzel az eljárás végkimenetelét.²⁶ A fegyverek egyenlőségének elvével kapcsolatos hazai alkotmánybírósági, nemzetközi és uniós gyakorlat szintetizálásaként elmondható, hogy a fegyverek egyenlősége olyan eszköz, amely az eljárás tisztességes minőségéhez azzal járul hozzá, hogy a felek számára lényegében azonos eljárási jogok biztosítását tételezi azzal, hogy a természetesen előforduló különbségek mindaddig lehetségesek, amíg azt objektív és észszerű okok indokolják, és nem vezetnek tényleges hátrányokozáshoz vagy a tisztességesség követelményének egyéb csorbulásához.²⁷

Az indítványozók álláspontja szerint a vizsgált perben a bíróság által lefolytatott bizonyítási eljárást a végrendelet eltűnése miatt teljes asszimetria jellemezte, az indítványozók semmilyen hatékony eszközzel nem tudtak élni a szakértőnek a másik fél perbeli érdekeit előmozdító állításaival szemben, a bíróság pedig, ahelyett, hogy az egyensúlytalanságot kiküszöbölte volna, abba belenyugodott, sőt, azt tovább súlyosbította azáltal, hogy a végrendelet szakértő általi vissza nem adásához semmilyen perjogi

26 Releváns például ebből a szempontból a 3100/2015. (V. 26.) AB határozat, amely szerint a fegyveregyenlőség elvének lényege „az ügy szempontjából jelentős nyilatkozatokhoz és bizonyítékokhoz való hozzáférés mindkét fél számára, valamint lehetőség arra, hogy észrevételeit előadhassa a bíróság előtt”, valamint a 3255/2019. (X.30.) számú AB határozat is.

27 Lásd részletesen: VÁRADI Ágnes: A «fegyverek egyenlősége» és a polgári per; in: *Iustum Aequum Salutare*; XV. 2019. 1.; pp. 71-87.

jogkövetkezmenyt nem fűzött, az ilyen körülmények között készült, alátámasztatlan és ellenőrizhetetlen szakvéleményre ítéletet alapított, az indítványozók által felkért szakértőket pedig kompetenciahiányosnak minősítette, és az általuk előadottakat figyelmen kívül hagyta.

Az indítványozók érvelése szerint mindezt tetézi, hogy azt, amit az eszköztelenné vált indítványozók megpróbáltak (magánszakértő, eseti szakértő), az eljárás bíróságok alaptörvény-ellenesen, tisztességtelenül és igazságtalanul megakadályozták. A bíróságok ugyanis nem egyenlítették ki az indítványozóknak az eredeti végrendelet hiányából eredő hátrányát, az általuk felkért szakértőket nem engedték be az eljárásba, az e szakértők által feltárt aggályoknak semmilyen jelentőséget nem tulajdonítottak, és nem került sor a szakértők együttes meghallgatására sem, hanem az eljárás bíróságok belenyugodtak abba, hogy az indítványozók számára a bizonyítás és ellenbizonyítás objektíve ellehetetlenült. Az indítványozók szerint a bíróságok az eseti szakértőre és a felkért szakértőkre vonatkozó jogszabályokat Alaptörvénybe ütköző módon értelmezték, súlyosan asszimmetrikussá és az indítványozók hátrányára tisztességtelenné téve ezzel az eljárást.

Az igazságügyi szakértői névjegyzékben ugyanis a kirendelt szakértőn kívül nem szerepelt olyan szakértő, aki ismerte vagy alkalmazhatta volna a szóban forgó eljárást. (Az indítványozók szerint a tisztességes eljárást önmagában ez a körülmény is megkérdőjelezi.) Az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló, a per idején hatályos 2005. évi XLVII. törvény 2. § (3) bekezdése pontosan ilyen helyzetre nézve engedi meg eseti szakértő felkérését, amikor úgy rendelkezik, hogy „Igazságügyi szakértő hiányában a szakértői feladat ellátására megfelelő szakértelemmel rendelkező más természetes személy vagy szervezet (eseti szakértő) is igénybe vehető. Az eseti szakértő jogaira és kötelezettségeire e törvény rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.”. Az eljárás bíróságok ennek ellenére figyelmen kívül hagyták az eseti és a felkért szakértő véleményét.

Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint – összhangban az Alaptörvény 28. cikkével – a bíróság jogszabályértelmezésének meg kell felelnie az erkölcs és a józan ész követelményének is, ami az indítványozók álláspontja szerint a vizsgált per kapcsán úgy értelmezendő, hogy a bíróságnak a fenti követelményeket kielégítő jogszabályértelmezéssel ki kellett volna egyenlítenie az eljárásban támadt súlyos fegyveregyenlőt-

lenséget. Ehhez képest a bíróság formális jogértelmezéssel gyakorlatilag félretette az eseti szakértőre vonatkozó jogszabályt arra hivatkozva, hogy volt a kirendelt szakértővel azonos szakterületre bejegyzett igazságügyi szakértő, csak éppen azt nem vette figyelembe, hogy ezek egyike sem ismerte a kirendelt szakértő által alkalmazott eljárást. Az Alkotmánybíróság 3002/2021. (I. 14.) számú határozatában rámutatott, hogy fogalmilag nem lehet tisztességes az a bírósági eljárás, amely a józan ész követelményét figyelmen kívül hagyja. A bíróságnak – az Alaptörvényből levezethetően – az is feladata, hogy ha valahol a fegyveregyenlőség elvének sérelmét tapasztalja, akkor a felek között kiegyenlítse az esélyeket. Ez az egyenlő bánásmód alkotmányos követelményéből is következik.

Különösen megállapítható mindez az Alkotmánybíróság azon – számos határozatban megfogalmazott – álláspontja tükrében, amely szerint a tisztességes bírósági eljárásból fakadó elvárás az eljárási szabályok Alaptörvénynek megfelelő alkalmazása, ami a jogállami keretek között működő bíróságok feladata és kötelezettsége. Ez következik például a 20/2017. (VII. 18.) AB határozatból is, amely szerint a vonatkozó jogszabályokat be nem tartó bíróság lényegében visszaél saját függetlenségével, amely adott esetben ezen keresztül a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog sérelmét okozhatja. Az a bírói ítélet, amely alapos ok nélkül hagyja figyelmen kívül a hatályos jogot, önkényes, fogalmilag nem lehet tisztességes, és nem fér össze a jogállamiság alapelvével.

Alkotmányjogi panaszukban az indítványozók egy másik lényeges részjogosítvány, a kontradiktórius eljáráshoz fűződő jog sérelmét is állítják, továbbá álláspontjuk szerint nem lehetett részük igazságos tárgyalásban. Ebben a körben etalonnak (mérécének) tekinthető a 7/2013. (III. 1.) AB határozat, amely szerint az eljárási törvény rendelkezéseire is figyelemmel, a tisztességes bírósági eljárás alkotmányos követelménye a bírói döntésekkel szemben azt a minimális elvárást mindenképpen megfogalmazza, hogy a bíróság az eljárásban szereplő feleknek az ügy lényegi részeire vonatkozó észrevételeit kellő alapossággal megvizsgálja, és ennek értékeléséről határozatában számot adjon. Ugyanebben a határozatában mutatott rá az Alkotmánybíróság a tisztességes eljárással összefüggésben arra is, hogy „az összes, az Alkotmányban részletezett követelmény – a bíróság törvény által felállított volta, függetlensége és pártatlansága, az, hogy a tárgyalás igazságosan (a nemzetközi egyezmények szóhasznála-

tával: *fair, équitablement, in billiger Weise*) és nyilvánosan folyják – ezt a célt szolgálja, csak e követelmények teljesítésével lehet alkotmányosan véglegesnek számító, érdemi, a jogot megállapító döntést hozni”.

Az indítványozók szerint a vizsgált esetben ez a követelmény sem teljesült, hiszen a bíróság először is azt a szakértőt rendelte ki, akit a felperes név szerint megnevezett és kirendelni kért, az indítványozók számára kérésük ellenére sem biztosította a szakértői vizsgálatnál történő jelenlétnek, illetőleg a hatósági tanú közreműködésének a lehetőségét, a szakértői vizsgálat teljes egészében átláthatatlan és nyomon követhetetlen volt, végül pedig a szakértő a vizsgálati tárgyat, az eredeti végrendeletet nem adta vissza.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a független és pártatlan bírósághoz való jog egymással szorosan összefügg. Ezen részjogosítványok a tisztességes eljárás követelményrendszerének olyan lényeges elemei, amelyek érvényesülése nélkülözhetetlen a többi alkotmányos alapjog védelméhez. E követelmények nyújthatnak ugyanis garanciát arra, hogy a felek egyéni jogairól egy valóban semleges fórum hozzon döntést. Másfelől a független és pártatlan bíróság a jogállamok működésének egyik legfontosabb alapelve. A demokratikus jogállamokban ugyanis nélkülözhetetlen, hogy a bíróság döntései a kötelező erő és a véglegesség igényével léphessenek fel. A bíróság pedig kizárólag akkor felelhet meg ezeknek a várakozásoknak, ha eljárásait függetlenül és pártatlanul, a tisztességes eljárás alkotmányos követelményrendszerével összhangban folytatja [lásd részletesen a 7/2013. (III. 1.) AB határozat indokolását.].

Az indítványozók álláspontja szerint az, ami a vizsgált perben történt, a bírói pártatlanság elvével sem egyeztethető össze, ha ugyanis a bíróság eltűri azt az asszimetriát, amely az egyik fél eszköztelenné válása folytán áll elő, akkor a bíróság pártatlansága is megkérdőjeleződik.

Végül az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint a tisztességes eljáráshoz fűződő jog magában foglalja az indokolt bírói döntéshez való jogot is. Egy megindokolt döntés ugyanis megmutatja a feleknek, hogy ügyüket valóban megtárgyalták.²⁸ E részjogosítvány sérelmét az indítványozók abban látják, hogy az eljáró bíróságok a történetek ellenére csupán kinyilatkoztatták, hogy a kirendelt szakértő szakvéleménye aggálytalan, és

28 lásd pl. a 7/2013. (III. 1.) AB határozatot.

semmilyen magyarázatot nem adtak arra, hogy miként lehet aggálytalan egy olyan szakvélemény, amelyet a szakértő úgy terjeszt elő, hogy nem adja vissza a vizsgálati tárgyat, jóllehet erre kétségkívül köteles lenne.

A vizsgált ügy álláspontom szerint lehetőséget teremt arra, hogy az Alkotmánybíróság a tisztességes eljáráshoz való jognak, mint alapjognak újabb szegmensére világítson rá, és nem csupán a magyar, hanem az egyetemes jogállamiság történetében is mérőföldkönek számító iránymutatást fogalmazzon meg az alkotmányos intézmények számára a szóban forgó alapjog tartalmára és érvényesítésére vonatkozóan. Nézetem szerint ugyanis a jogállam védelmében és a tisztességes eljárással szemben támasztott alkotmányos követelmények körében egyszer és mindenkorra le kellene szögezni, hogy orvosolhatatlan hibában szenvedő, ellenőrizhetetlen szakvéleménnyel – a Pp.-nek az Alaptörvényre tekintettel történő értelmezése alapján – nem biztosítható a szakértői bizonyítás jogállami ítélkezés számára elégséges szintje, mert különben azonnal sérül a tisztességes eljáráshoz való jog, melyet az Alaptörvény mint legmagasabb szintű jogforrás garantál.

A hazai jogrend és ítélkezési gyakorlat súlyos fogyatékoságaként értékelem, hogy nincs egységes iránymutatás arra nézve, hogy jogállami körülmények között egy igazságügyi szakértői véleménynek (a szakértői eljárás egészének) milyen minimumkövetelményeket kell teljesítenie ahhoz, hogy ítélet legyen rá alapozható. Különösen azért fájó a hiány, mert a bíróságok – helyteleníthető módon – olyan esetekben is előszeretettel támaszkodnak erre a bizonyítási eszközre, amikor valójában jogkérdést kellene eldönteniük. A közelmúltban a Német Szövetségi Közigazgatási Bíróság hozott a szóban forgó kérdés szempontjából etalonnak számító határozatot. A felsőbbbíróság ugyanis általános érvénnyel szögezte le, hogy egy szakértői vélemény, amely gyakorlatilag kinyilatkoztatásra korlátozódik, de sem a megállapítás alapjául szolgáló tényeket, sem e tények feltárásának módját nem tartalmazza ellenőrizhető módon, lényeges fogyatékoságban szenved és nem vehető figyelembe bizonyítékként.²⁹

29 Lásd részletesen a Német Szövetségi Közigazgatási Bíróság 2017. március 22-én kelt GZ Ra 2016/19/0350. számú határozatát, melyben a bíróság egyértelműen a szakvélemény ellenőrizhetőségének követelményét fogalmazza meg, és azt is kimondja, hogy amennyiben valamely bíróság vagy hatóság

Látva a hazai rendesbíróságok gyakorlatát, álláspontom szerint e követelmény kimondása az Alkotmánybíróságra vár, és talán erre kínál egyszeri alkalmat a fentiekben részletezett példátlan ügy.

Mivel a polgári perben kiemelt bizonyítási eszköz a szakvélemény, ezért álláspontom szerint konkretizálni szükséges, hogy az eljárás tisztességességével kapcsolatos követelmények fényében milyen elvárásokat kell(ene) támasztaniuk a bíróságoknak a jogállami szakértői eljárással szemben. A tisztességes polgári eljárásnak ugyanis a tisztességes szakértői eljárás is része. Ebből a szempontból a szakértői eljárásnak alapvetően négy fő mozzanata különböztethető meg: a) a szakértő kirendelése, b) a vizsgálati tárgy szakértő általi átvétele, c) a szakértői vizsgálat, d) a vizsgálati tárgy visszaadása és a szakértői vélemény benyújtása.

A tisztességes eljárás követelményével nézetem szerint kizárólag az a kirendelés egyeztethető össze, amelyre a felek egyikének sincs semmilyen ráhatása, vagyis amint például bármelyik fél név szerint megjelöli az általa kirendelni kért szakértőt, úgy ez a szakértő a bíróság által nem rendelhető ki a perben. A tisztességes szakértői eljárás elengedhetetlen feltétele tehát a szakértői kirendelés peres felek általi befolyásolhatatlansága. (Ugyancsak összeegyeztethetlennék érzem a tisztességes eljárás követelményével, ha olyan szakértőt rendel ki a bíróság, aki egyedül jogosult valamely eljárás alkalmazására, mert ez teljes kontrollnélküliséget eredményez.)

Már a kirendelés mozzanatához is kapcsolódik a feleket megillető azon jog, hogy kérdéseket intézzenek a kirendelt szakértőhöz. A 3068/2020. (III. 9.) számú AB határozat tanúsága szerint ennek hiánya az eljárás tisztességtelenségét eredményezheti.

A következő lényeges mozzanat a vizsgálati tárgy szakértő általi átvétele. A szakértő nem ritkán egyetlen példányban rendelkezésre álló, pótolhatatlan vizsgálati tárgyat vesz magához a bíróságtól, vagyis fokozott körültekintéssel kell eljárnia. A tárgy vizsgálatával járó szakértői működés jogi kerete kötelmi jogi szemszögből egy letéti elemekkel vegyes vállalkozási szerződés. A szakértő a vizsgálati tárgyat a bíróságtól alletétbe veszi. Ezen (al)letéti szerződés alapján a szakértő mint letéteményes főkötelezettsége, hovatovább a letét fogalmi eleme, a vizsgálati tárgy őrzése és visszaszol-

ellenőrizhetetlen szakvéleményre alapoz, úgy ez a tényállás feltárása körében elkövetett súlyos mulasztásnak minősül.

gáltatása. Éppen ezért, ha a vizsgálati tárgy a szakértőtől bármilyen okból eltűnik, az – a letét szabályaira is figyelemmel – teljes egészében a szakértő felelőssége. A későbbiekben erről még esik szó.

Alaposabb elemzést igényel a szakértői vizsgálat kérdése. Álláspontom szerint ebben a körben a tisztességes eljáráshoz fűződő jog legfontosabb részjogosítványa a szakértői eljárás átláthatósága és nyomon követhetősége, vagyis a traceability.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a szakértő magához veszi a vizsgálati tárgyat, szigorú számadási kötelezettség terheli azon teljes időszak vonatkozásában, amely alatt a tárgyat a birtokában tarja. A szakértőnek mindenkor képesnek kell lennie annak hitelt érdemlő igazolására, hogy a vizsgálati tárgy melyik időpontban, milyen célból hol található, továbbá garantálnia kell, hogy azt semmilyen illetéktelen behatás – sem a szakértő, sem más részéről – nem éri. Kiemelt jelentősége van a szakértői vizsgálat elvégzésének, ideértve annak időpontját és körülményeit is. Álláspontom szerint a tisztességes szakértői eljárás követelményei akkor teljesülnek maradéktalanul, ha a szakértő a vizsgálati tárgyat hatósági tanúk jelenlétében veszi magához, és ha a vizsgálatot helyben elvégezni nem tudja, a kíséretükben egyenesen a vizsgálat elvégzésének helyszínére megy, és a tárgyat a felügyeletük alatt nyomban megvizsgálja, majd pedig azonnal visszaszolgáltatja a kirendelő bíróságnak. Hasonló értékű garanciaként fogható fel a felek és az általuk felkért szakértők jelenléte a szakértői vizsgálat során.

Minden, ami ezekhez az ideális esetekhez képest visszalépés, az elviekben alkalmas arra, hogy kétségeket ébresszen az eljárás tisztességességével kapcsolatban.

A következő lényeges mozzanat a szakértői vélemény elkészítése és benyújtása. A szakértői vélemény a szakértő eljárásának produktuma, mely a perben fontos bizonyíték. Tartalmát és formáját illetően érvényesülnek jogszabályi előírások, így most csupán az eljárás tisztességessége szempontjából vizsgáljam meg a kérdést. Ha a szakértő úgy nyújtja be szakvéleményét, hogy magát a vizsgálati tárgyat nem szolgáltatja vissza, jöllehet arra köteles lenne, akkor ez a körülmény a tisztességes jogállami eljárásban egyenesen bizonyíték voltától fosztja meg a szakvéleményt. A bíróság és a szakértő között létrejött letéti és vállalkozási szerződés ugyanis megbonthatatlan kontraktuális egységet alkot, ennek következménye pedig az, hogy a letéti szerződésből eredő főkötelelem, vagyis az őrzési kötelezettség megszegése a

vállalkozási szerződés produktumának orvosolhatatlan jogi hibáját eredményezi. Ha tehát a szakértő nem adja vissza a vizsgálati tárgyat, akkor a szakvélemény e jogi hiba miatt rendeltetésszerű használatra alkalmatlan, nem tölti be azt a rendeltetését, hogy tisztességes, jogállami eljárásban bizonyítékként legyen felhasználható. Ugyanerre az eredményre vezet, ha dologi jogi irányból közelítjük meg a kérdést. Eszerint a vizsgálati tárgy és a szakvélemény elválaszthatatlan eszmei dologegységet alkotnak, absztrakt tartozéki dologkapcsolat fűzi össze őket. A produktum a vizsgálati tárgy, mint tartozék nélkül rendeltetésszerű használatra nem alkalmas, vagyis nem lehet bizonyíték. Tisztességes eljárásban ugyanis csak az a szakvélemény lehet bizonyíték, amely átlátható, nyomon követhető és ellenőrizhető szakértői eljárás eredményeképpen keletkezett. A szakvélemény, mint bizonyíték, tisztességes beszerzésének elengedhetetlen feltétele és egyben a szakértői eljárás tisztességességének egyik minimumkövetelménye, hogy az igazságügyi szakértő a rá bízott vizsgálati tárgyat az átvételkorival azonos állapotban visszaszolgáltassa. Az a polgári eljárás, amelyben a szakértőtől ezt nem követelik meg, nem lehet tisztességes.

A konkrét ügy által felvetett kérdés tehát nem azzal kapcsolatos, hogy a bíróságok miként értékeli a bizonyítékokat, hanem kifejezetten arra irányul, hogy a tisztességes jogállami eljárás keretei között egyáltalán mi minősülhet bizonyítéknak, vagyis, hogy milyen minimumkövetelményeket kell teljesítenie a szakértői eljárásnak és a szakvéleménynek ahhoz, hogy ez utóbbit bizonyítéknak lehessen tekinteni. Ezen alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés megválaszolására, a szakértői eljárással, a szakvéleménnyel és annak beszerzésével szemben támasztott alkotmányossági minimumkövetelmények meghatározására az Alkotmánybíróság jogosult, és ezen jogkör gyakorlására – miként a vizsgált eset is példázza – égető szükség mutatkozik, hiszen a bíróságok nem ritkán a jogkérdést is inkább szakkérdéssé transzformálják csak azért, hogy az ítékezés felelősségét legalábbis megosszák. További problémaként értékelem, hogy hiányoznak a kikristályosodott, egységes sztenderdek arra nézve, hogy miként kerülhet be egy szakértő vagy egy módszer az igazságszolgáltatás rendszerébe, így még nagyobb jelentőségre és még kiemelkedőbb garanciális funkcióra tehetnek szert azok az alkotmányossági minimumkövetelmények, amelyek meghatározására az Alkotmánybíróságnak a vizsgált ügy kapcsán most lehetősége nyílik.